

Kronika • Chronicle

Habil. dr. Vytautas Alfonsas JONAITIS

1938 11 20–2006 05 09

Prieš metus nelauktai iš mūsų tarpo išėjo ilgametis bendradarbis, Ekologijos instituto vyriausiasis mokslo darbuotojas, buvęs Entomologijos laboratorijos vadovas, habilituotas daktaras, Lietuvos mokslo premijos laureatas, buvęs Lietuvos entomologų draugijos leidinių atsakingasis redaktorius Vytautas Alfonsas Jonaitis. Klatinga liga pakirto atkaklumą ir išverme pasižymėjusį kolegą. Mus paliko tvirto nusistatymo gamtininkas, išmintingas ir doras mokslininkas, gyvenime buvęs gana taupus žodžiams, bet labiausiai už viską mėgęs darbą, pasižymėjęs pavyzdingu pareigingumu.

Lietuvos entomologijos mokslas patyrė skaudžią netektį. Mokslo knygoje, žurnalų straipsniuose liko tvirtai įspausta jo pavardė. Nelengva parinkti žodžius patirtam praradimui.

V. Jonaitis gimė 1938 11 20 Sodeliškiuose (Pašvitinio vls.). 1957 m. baigęs Linkuvos vidurinę mokyklą, 1957–1962 m. studijavo miškininkystę Lietuvos žemės ūkio akademijoje. Jo pažintis su entomologija prasidėjo anksti. Dar būdamas akademijos studentu, 1962 m. Kaune parašė savo pirmąjį entomologinį darbą *Anykščių girininkijos lapgraužiai (Coleoptera, Chrysomelidae), jų daroma žala ir kovos priemonės su jais*. Jį apgynęs kaip diplominį darbą, įgijo miškų ūkio inžinieriaus kvalifikaciją. 1962 07–1962 10 technikas Anykščių, nuo 1962 10 girininkas Širvintų miškų ūkiuose.

Nemanė, kad jo interesai apsiribos vien tada vadintu „darbu gamyboje“. Savarankiškai apsisprendęs, 1965 m. gerais pažymiais išlaikė stojamuosius aspirantūros egzaminus į miškininkystės ir miškų ūkio mechanizacijos sąjunginį mokslinio tyrimo institutą Maskvos srityje (Puškinas). Rusų kalba parengė referatą *Kai kurių lapgraužių rūšių išsiplatinimo ypatybės įvairiuose Širvintų girininkijos želdiniuose*, kuriame, remdamasis savo duomenimis iš Anykščių ir Širvintų girininkijų, pateikė 32 rūšių sąrašą, nurodė jų gausumą priklausomai nuo miško augalų sudėties ir amžiaus. Aprašė lapgraužių – kenkėjų paplitimo ir gausumo dinamiką. Tačiau iš bendruomenės, į kurią taikėsi iš periferijos atvykęs niekam nežinomas jaunuolis, gavo atsakymą, kad „nepraėjo“ konkurso ir negali būti priimtas į aspirantūrą.

Tų pačių 1965 m. rudenį jis buvo priimtas į Lietuvos MA Zoologijos ir parazitologijos instituto akivaizdinę entomologijos specialybės aspirantūrą. Nuo tada visa tolesnė V. Jonaičio veikla buvo kūrybinio pobūdžio ir susijusi tik su Lietuvos mokslų akademija. Beveik 40 metų jis buvo profesionalus entomologas, nuo 1969 m. – mokslininkas.

V. Jonaičiui visada buvo svetimas noras kuo nors išsiskirti, dėl karjeros kam nors įsiteikti. Todėl ir jo pareigų hierarchija

Lietuvos MA Zoologijos ir parazitologijos (vėliau – Ekologijos) institute tebuvo natūralus dalykinių nuopelnų, pareigos, darbštumo įvertinimas. 1968–1975 m. jis Zoologijos ir parazitologijos instituto jaunesnysis, 1975–1985 m. vyresnysis mokslinis bendradarbis (faktiškai buvo ir darbo grupės vadovas), 1986–1991 m. vadovaujantis mokslinis bendradarbis, 1985–1986 m. Vabzdžių ekologijos sektoriaus vadovas. Nuo 1991 iki 2003 m. V. Jonaitis buvo Ekologijos instituto Entomologijos laboratorijos vadovas ir vyriausiasis mokslinis bendradarbis, nuo 2003 m. – vyriausiasis mokslo darbuotojas. Tai buvo tylus mokslo darbuotojas, nepriklausęs oficialiajam elitui, todėl nebuvo lepinamas pagyrimais ar raštais. Tik sulaukęs 50-mečio buvo apdovanotas Lietuvos MA Prezidiumo garbės raštu, o 1994–1995 m. gavo aukščiausio laipsnio valstybės stipendiją pasižymėjusiems mokslininkams. Reikšmingiausiu atpildu laikytinas šiam mokslininkui tekęs 2004 m. įvertinimas. Jam (su dr. Povilu Ivinskiu) buvo paskirta 2004 metų Lietuvos mokslo premija už darbų ciklą *Vabzdžių fauna, trofiniai ryšiai ir populiacijų dinamika (1966–2003 m.)*.

Prisimindami netikėtai mus palikusį kolegą, darbo draugą, pateiksime tik svarbiausius V. Jonaičio entomologinių tyrimų, trukusių net 37 metus, fragmentus.

Pagrindinė V. Jonaičio mokslinės tematikos sritis buvo parazitinių plėviasparnių ichneumonidų (Hymenoptera, Ichneumonidae) faunos, jos sistematikos, biologinių sistemų funkcionavimo, tarpekosisteminų ryšių ir autoreguliacijos procesų tyrimai. Jis taip pat vadovavo laboratorijos faunos, sistematikos ir ekologijos tyrimams.

Galėtume išskirti kelis V. Jonaičio mokslinių tyrimų etapus.

Pirmasis laikotarpis – nuo 1969 m., kai jis apgynė pirmąją disertaciją *Eglės jaunuolynų spyglius graužiantieji kenkėjai, jų entomofagai ir kovos priemonės* (vadovai – biologijos mokslų kandidatai V. Valenta, P. Zajančkauskas). Tyrimų objektas buvo pjūkleliai bei jų gamtiniai priešai. Apgynęs disertaciją, pradėjo nuoseklius Lietuvos plėviasparnių vabzdžių tyrimus. Neužilgo (su P. Zajančkausku) paskelbė 305 rūšių – visų iki 1975 m. Lietuvoje užregistruotų pjūklelinių vabzdžių (Phytophaga) sąrašą. Šiuo laikotarpiu V. Jonaitis – Bestuburių zoologijos sektoriaus jaunesnysis mokslinis bendradarbis, tačiau darbštus ir produktyvus besiplečiančios entomologų grupės narys. Nuo faunos inventorizavimo buvo pereinama prie jos vaidmens ekologiniuose procesuose tyrimo, kenkėjų ir jų gamtinių priešų vaidmens biocenozėse ir kitų panašių procesų – trofinių ryšių, vystymosi sinchroniškumo, parazitų vaidmens kenkėjų gausumui aiškinimo. V. Jonaitis bene labiausiai prisidėjo prie to, kad minėtame sektoriuje entomologinė tematika taptų pagrįsta ir būtų kryptinga.

Antrasis laikotarpis – nuo 1975 m., kai V. Jonaitis tapo vyresniu moksliniu bendradarbiu ir buvo pradėti nuodugnesni sodo lapus graužiančių kenkėjų parazitų tyrimai. Tai buvo siejama su tuo metu skatinamu parazitinių vabzdžių ir apskritai entomofagų išaiškinimu, jų reikšmės integruotai augalų apsaugai įvertinimu. V. Jonaitis su kitais entomologais nuosekliai ištyrė Lietuvos sodo kenkėjus ir sodo agrobiocenozėse parazitinius plėviasparnių vabzdžius ir parengė leidinį *Vabzdžių-sodo kenkėjų entomoparazitai Lietuvoje* (rusų kalba). V. Jonaitis suplanavo jo struktūrą, parašė didžiąją dalį teksto. Tai buvo pirmasis autoriaus apibendrinantis darbas, kuriame išsamiai aprašytas išaiškintų Lietuvoje vabzdžių-sodo kenkėjų parazitų kompleksas, pirmą kartą parengtas daugiau kaip 150 jų rūšių apibūdinimas. Knyga pasirodė 1979 m. Ji buvo palankiai sutikta ne tik Lietuvoje, bet ir Rusijoje, Lenkijoje.

Tapęs vyresniu moksliniu bendradarbiu, V. Jonaitis pradėjo planuoti ir SSRS faunos ichneumonidų Cryptinae pošeimio, gausaus rūšimis, apibūdinimą. Ši su planiniais klausimais vykdyta didelės apimties užduotis, paremta ilgalaikių ekspedicinių išvykų metu surinkta medžiaga, buvo baigta po kelerių metų, ir 1979 m. išleista tuometiniame Leningrade serijoje *TSRS europinės dalies vabzdžių apibūdinimas*. Išties geografiniu aspektu tai buvo platesnis leidinys, nes į jį buvo įrašytos ir visos tuomet žinotos europinės rūšys, taip pat jis buvo išplėstas įvairių kitų Palearktikos regionų Cryptinae pošeimio ichneumonidų rūšimis. Kartu su kitais entomologais nuolat tyrinėjo Lietuvos saugomų teritorijų plėviasparnius.

Trečiasis laikotarpis – nuo 1981 m., kai jis daugelį metų organizavo ir vykdė parazitų–šeimininkų tarpusavio ryšių bei vabzdžių populiacijų dinamikos tyrimus. V. Jonaitis lygiagrečiai tyrė ichneumonidus taksonominiu, faunistiniu aspektu. 1982 m. jis stažavosi SSRS MA Zoologijos institute Leningrade. Per 8 mėnesius išanalizavo Palearktikos ir iš dalies Nearktikos bei Orientalinės ichneumonidų faunos gelinus (Gelinae), pradėjo savarankiškai apibūdinti, taksonomiškai sutvarkė instituto turimą kolekcinę medžiagą taip įrodydamas, kad yra išties kvalifikuotas šios srities specialistas. Kitų specialistų, išmanančių plėviasparnių sistematiką, galinčių dirbti su minėtais parazitiniiais plėviasparniais vabzdžiais nei Lietuvoje, nei kitose šalyse nebuvo.

1983 m. išleista pirmoji apie jo tiriamus vabzdžius lietuvių knyga *Lietuvos ichneumonidai*.

Kartu su kitais mokslininkais V. Jonaitis sukūrė šeimininko ir parazito sąveikos matematinį modelį (1984). Paminėtinas ir V. Jonaičio dalyvavimas Lietuvos MA koordinuotoje programoje *Rūšis ir produktyvumas areale*, paskelbė keletą tos srities publikacijų.

Apibendrinęs duomenis apie vieno didžiausių Ichneumonidae šeimos pošeimio – Cryptinae (Gelinae) fauną (išteklius), trofinius ryšius (formavimą, funkcionavimą ekosistemose), 1988 m. Leningrade, SSRS MA Zoologijos institute jis apgynė biologijos mokslų daktaro (habil. dr.) disertaciją *Šeimininko ir parazito entomokompleksų ištekliai, formavimas ir funkcionavimas ekosistemose*. Ši disertacija buvo pvertarkyta į leidinį ir 1990 m. Vilniuje išleista atskira knyga.

Po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo institute buvo įvykdyti struktūriniai pakeitimai, nepakako biudžetinio finansavimo, sumažėjo darbuotojų. Tai palietė ir Entomologijos laboratoriją. Tačiau instituto padaliniai, turėdami didesnę savarankiškumą, privalėjo parodyti iniciatyvą ir sėkmingiau naudotis kitais finansavimo būdais.

Ketvirtasis laikotarpis – nuo 1991 m., kai jis tapo Entomologijos laboratorijos vadovu (1982–1990 m. laboratorijai vadovavo dr. P. Zajančkauskas). Tapdamas padalinio vadovu jis jau buvo aprašęs 10 naujų mokslui rūšių, remdamasis atskleistais naujais šeimininko–parazito sistemų funkcionavimo aspektais buvo suformulavęs šeimininko–parazito tarpekosisteminį ryšių tyrimų programą ir vystė savireguliacijos teoriją. Tolesnis darbas buvo pažymėtas nemenkos mokslinės sėkmės laimėjimais. V. Jonaitis savo sukauptą patirtį perteikė laboratorijos darbuotojams, pradėjo vadovauti disertantams (padėjo ne tik jaunesniesiems entomologams, bet ir vyresnio amžiaus kolegoms, kad jie sėkmingai galėtų apginti disertacinius darbus). Nors pagrindinis laboratorijos darbuotojų uždavinys – vabzdžių bendrųjų tarpekosisteminio funkcionavimo dėsningumą aiškintis, tačiau ir toliau buvo tiriama entomofauna, rūšių biologija, gvildenami bioįvairovės klausimai, plėtojami įvairių vabzdžių grupių tyrimai.

Tuo laikotarpiu jis su laboratorijos darbuotojais tyrinėjo pelėdgalvį *Panolis flammea* masiniuose kenkėjų židiniuose Dzūkijos pušynuose, ištyrė Kamanų, Viešvilės rezervatų, Kuršių nerijos nacionalinio parko, Asvejos, Sartų ir kitų regioninių parkų entomofauną.

V. Jonaitis po išsamių ilgamečių tyrimų teoriškai pagrindė naujus šeimininko ir parazito sistemų gausumo ir fenologinių ciklų kitimų vertinimo bei vabzdžių populiacijų formavimo ir kontroliavimo principus. Šių tyrimų rezultatai buvo susisteminti ir paskelbti anglų kalba išėjusiame didelės apimties kelių autorių darbe *Vabzdžių tarpekosisteminiai ryšiai ir jų dinamika*, (2000). Jis parašė pagrindinius šio leidinio skyrius, buvo atsakingasis redaktorius.

Mokslinį V. Jonaičio palikimą, dar laukiantį platesnių vertinimų, sudaro beveik 200 mokslinių straipsnių, daugiau kaip 10 knygų ir brošiūrų, kitų darbų, kuriuose liko ne vienas vertingas gamtos faktas, ne viena įdomi mokslo idėja. Jis galvojo apie Lietuvos faunos plėviasparnių tomą, rengėsi dalyvauti sudarant daugiakalbį Lietuvos bestuburių pavadinimų žodyną, turėjo kitų sumanymų.

V. Jonaitį domino ne vien siauri jo tiriamos vabzdžių grupės faunos ar ekologijos klausimai. Neturėtume pamiršti, kad ne kartą jis yra samprotavęs ir rašęs apie daug platesnius neįmintus gyvojo pasaulio įvairovės dalykus, reiškė savo mintis, dėstė savas koncepcijas. Liko pradėti rašyti straipsniai, nemažai kitos vertingos rankraštinės medžiagos.

VU Ekologijos institute sukaupti ir bus saugomi turtingi rinkiniai. Tai ne vien Ichneumonidae šeimos vabzdžiai (V. Jonaitis buvo puikus jų rūšių žinovas), bet ir kitų grupių entomofaunistiniai rinkiniai, kurių nemažai jis surinko per ilgus metus.

V. Jonaitis ichneumonidų sistematikos klausimais stažavosi Jasuose (Rumunija) (1973) ir SSRS MA Zoologijos institute Leningrade (1982). Buvo kviečiamas dalyvauti sąjunginėse ekspedicijose, buvo gavęs pasiūlymą dalyvauti rengiant *Tolimų Rytų vabzdžių apibūdinimą*. Yra paskelbęs duomenų apie Azerbaidžano, Moldavijos ichneumonidus, net apie Mongolijos fauną. Jis apibūdindavo kitų mokslo institucijų darbuotojų aptiktus ichneumonidus, konsultavo mokslinių įstaigų entomologus.

V. Jonaitis aktyviai dalyvavo visuomeninėje, mokslo organizacinėje veikloje. 1990–2004 m. buvo mokslo žurnalo *Ekologija* redakcinės kolegijos narys. Be to, buvo Lietuvos entomologų drau-

gijos tarybos narys, 1995–2002 m. Lietuvos entomologų draugijos viceprezidentas, priklausė Rusijos entomologų ir Tarptautinei hymenopterologų draugijoms, daugelį metų buvo draugijos leidinio *Acta Entomologica Lituanica*, tęstinio straipsnių rinkinio *Naujos ir retos Lietuvos vabzdžių rūšys* atsakingasis redaktorius, nuo 1998 m. – *Acta Zoologica Lituanica* redakcinės kolegijos narys.

Į mokslo kelią V. Jonaitis atvedė 6 mokslo daktarus.

Lietuvos gamtininkai neteko santūraus ir kuklaus, bet ypač darbštaus vabzdžių tyrėjo, galėjusio dar daug nuveikti. Apie nuširdų mokslo draugą liko taupios eilutės enciklopedijose, žinyuose.

Laikas nenumaldomas. Sunku, bet reikia patikėti, kad dabar apie Vytautą kalbėsime atsigręždami atgal, tik būtuojų laiku. Jis prasmingai nugyveno skirtus metus, skleisdamas apie save pareigą ir dėmesį darbui, atidumą, sutelkdamas kitus naujiems užmojams.

Dr. Algimantas JAKIMAVIČIUS
Dr. Povilas IVINSKIS
Dr. Jolanta RIMŠAITĖ